

Богословське обґрунтування європейської інтеграції України: деконструкція міфу про “святую Росію” та “занепалу Європу”

Джошуа СЕРЛЬ
Коледж Сперджена, Лондон, Велика Британія

Вступ

Так звана “спеціальна військова операція”, оголошена Росією 24 лютого 2022 року, перетворилася на кампанію з масового знищення та деморалізації цивільного населення України. Незважаючи на варварство російського вторгнення в Україну, декілька провідних християнських лідерів спробували його виправдати, оперуючи такими поняттями, як “християнські цінності” та “християнська цивілізація”. Згідно з цим наративом путінська Росія представляє “традиційне християнство”, яке протистоїть занепадницьким сучасним силам, що їх втілюють народи Європи та Північної Америки. Такий виключний наратив зображає Європу як ворожого “іншого”, який, представляючи лібералізм, поверхневність та занепад, протистоїть, як вважають, глибинним “російським цінностям” поваги до сім’ї, традиції та влади. З такого погляду видається, що “невинна, безгрішна Росія” бере участь в апокаліптичній боротьбі з “гріховним, аморальним Заходом” від імені християнства. Це сумнівне твердження постійно повторюють російські політики і церковні лідери, а посилюють російські пропагандистські мережі. Що жахливо, так це те, що абсолютно необґрунтоване поняття “особлива слов’янська духовність” превалює не лише серед православних християн, а й серед деяких пост-радянських протестантів.

Ця стаття має на меті деконструкцію міфу як у позитивному, так і негативному смислі. По-перше, що стосується негативного сприйняття міфу, я хочу підкреслити непримиренні суперечності міфу про російську моральну вищість та продемонструвати його розходження з традиційним християнським вченням. По-друге, з огляду на позитивне сприйняття міфу, я маю намір продемонструвати зв’язок між християнською ортодоксією (з маленької літери) та класичною (західною) ліберальною традицією. Інакше кажучи, те що я намагаюсь зробити,

можна назвати “спеціальною богословською операцією” з метою виявити дволікість войовничих клептократів, які просувають нечесні заяви про Росію як доброзичливу святу імперію, яка тримається “християнських цінностей”.

Я маю намір висунути, можливо, дещо суперечливе твердження, що світський гуманізм сучасної Європи по своїй суті більш християнський, ніж той християнський націоналізм, на позиціях якого стоїть Кремль та керівництво Російської православної церкви. Таке твердження не нове,¹ проте посеред сучасних цивілізаційних конфліктів сьогодення воно набуває нової значимості. Світський гуманізм, якщо не брати до уваги прихований в ньому атеїзм і відхід від традиційного теїзму, походить зі давнього християнського вчення про вроджену гідність та цінність кожної людини.² Християнський націоналізм, із другого боку, не має нічого спільного з ортодоксальним християнським вченням, завдячуючи своїм виникненням більше поганським міфам про кров та землю, ніж біблійному вченню про людську гідність та свободу.³

Ця стаття складається з трьох частин. У першій частині окреслюються основні риси міфу про “святу Росію”, а також згадується про її найбільш визначних постатей. Другу частину присвячено захисту європейської традиції, у якій я обґрунтовую дещо парадоксальний аргумент, що світській лібералізм більше узгоджується з ортодоксальним християнством, ніж християнський націоналізм. У третій частині я проєктую ці загальні положення на конкретну ситуацію, у якій опинилася Україна, та її долю як європейської країни.

1. Міф “Свята Росія”

Віра в моральну та духовну вищість “Святої Росії” виникла не за правління Володимира Путіна. Ця ідея коріниться в минулому, сягаючи глибин російської історії. Україну, зокрема її столицю Київ, багато вірян Російської православної церкви (РПЦ) вважають колискою християнського світу. З того часу, коли князь Володимир Великий (958–1015) навернувся в християнство та в 988 році хрестив стародавню державу Київську Русь, Київ посідав провідне місце в уяві Російської православної церкви.⁴ Віра у вищість російського християнства отримала друге дихання в 16 столітті, коли російський монах Філофей Псковський (1465–1542) запровадив поняття Москви як “Третього Риму”. Це був відвертий натяк на уявний статус Москви як нової столиці світового християнства після падіння Римської імперії в 5-му столітті та Візантії (“другого Риму”) в 15-му.⁵ Микола Бер-

¹ Теза, що секуляризація є результатом біблійної віри, являючи собою найвище вираження християнства, відстоює Гарві Кокс в своїй популярній праці *The Secular City* (New York: The Macmillan Company, 1965).

² Robert A. Markus, *Christianity and the Secular* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2006).

³ Більш переконливе обґрунтування цієї тези див. в Gregory A. Boyd, *The Myth of a Christian Nation: How the Quest for Political Power is Destroying the Church* (Grand Rapids, MI: Zondervan, 2005).

⁴ Katja Richters, *The Post-Soviet Russian Orthodox Church: Politics, Culture and Greater Russia* (London: Routledge, 2013), 99–100.

⁵ Dimitri Stremoukhoff, “Moscow the Third Rome: Sources of the Doctrine”, *Speculum* 28:1 (1953), 84–101.

дьяєв якось зауважив, що багато росіян виховувалися на вірі в те, що Бог дав їхній батьківщині виняткову долю повернути весь світ у християнство. Усі носії цієї ідеї схильні вважати Росію “не лише найбільш християнською, а й єдиною християнською країною в світі”.⁶

Тим не менш саме питання чи можна Росію вважати “християнською країною” достатньо сумнівне. Один із уроків, який ми здобуємо з історії християнства, полягає в тому, що далеко не все, що виступає під прапором християнства, його насправді представляє. Чимало корумпованих тиранів та хитрих шарлатанів від римського імператора Костянтина до Дональда Трампа використовували ім'я Христа для зміцнення своєї політичної влади. Останнім прикладом корумпованого тирана, який використовує християнство з цією метою, є російський диктатор Володимир Путін. Прийшовши до влади у 2000 році, цей російський диктатор часто вдавався до релігійної риторики для виправдання свого маніакального бажання залишити по собі політичний спадок на кшталт досягнень Петра Великого в аналах російської історії.⁷ Він також полюбляє влаштовувати відкриті “благочестиві” шоу для російських державних засобів масової інформації. Його часто фотографують в момент, коли він запалює свічки, приймає причастя від православних священників або хреститься у церкві. Ось такий фасад благочестя дає йому можливість підкреслювати свою приналежність до православної церкви та принижувати, як він стверджує, “безбожний” Захід в очах російського населення.⁸

Піднесення Росії та критика західної цивілізації стали невід’ємними темами публічних висловлювань представників Кремля, особливо з початку російського вторгнення в Україну у 2014 році. Путін заявив: “Багато країн на євроатлантичному просторі відійшли від свого коріння, зокрема християнських цінностей. Там провадиться політика, яка ставить на один рівень багатодітну родину та одностатевий шлюб, віру в Бога і віру в сатану. Це шлях до занепаду”.⁹ У схожому ключі міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров порівняв західну цивілізацію з російськими цінностями. Поки західне суспільство, за його словами, “іще більше відривалося від свого християнського коріння”, за правління Путіна Росія “поверталася до традиційних цінностей, що коріняться в православ’ї”.¹⁰ Такі заяви з вуст найвпливовіших російських політиків

⁶ Berdyaev, “The Soul of Russia”. Available on http://www.berdyaev.com/berdyaev/berd_lib/1915_007.html.

⁷ Beth Admiraal, “A religion for the nation or a nation for the religion? Putin’s third way for Russia,” in Marlene Laruelle (ed.), *Russian Nationalism and the National Reassertion of Russia* (London: Routledge, 2009), 203–17 [214]. У червні 2022 року Путін порівняв вторгнення до України з завоюваннями Петра Великого – режим доступу до онлайн ресурсу: <https://www.nytimes.com/2022/06/09/world/europe/putin-peter-the-great.html>

⁸ John Anderson, *Conservative Christian Politics in Russia and the United States: Dreaming of Christian Nations* (London: Routledge, 2015), 54.

⁹ Путін цит. за Patrick J. Buchanan, “Vladimir Putin, Christian Crusader?”. Режим доступу до онлайн ресурсу: <https://www.theamericanconservative.com/vladimir-putin-christian-crusader/>

¹⁰ Лавров цит. за John P. Burgess, *Holy Rus’: The Rebirth of Orthodoxy in the New Russia* (New Haven: Yale University Press, 2017), 11.

демонструють, що поняття “свята Росія” виражається “не лише як церковна доктрина, а також як політичне ідеологія”.¹¹

Не дивно, що посилення Путіна на християнські цінності повністю підтримується очільниками Російської православної церкви, вплив якої на його режим поширюється навіть на участь у розробці нового законодавства російським урядом.¹² На чолі Російської православної церкви перебуває колишній інформатор і войовничий російський націоналіст Володимир Гундяєв, відомий як патріарх Московський і всієї Русі Кирило, який є предстоятелем Російської православної церкви з лютого 2009 року. Ставши путінським патріархом, Гундяєв зробив чимало публічних заяв, у яких викривав так званий моральний занепад заходу, протиставляючи його уявній моральній і духовній вищості Росії. Серед його виступів декілька тірад, у яких він посиляється на гей-паради, що проходили у західних країнах. У березні 2022 року його фокус на проблемі гомосексуалізму став очевидним у проповіді, у якій він морально виправдав вторгнення Росії до України толерантністю в останній до гомосексуалізму. У досить дивній серії проповідей антизахідного спрямування Гундяєв протиставляв духовні цінності російського православ'я, як він стверджував, матеріалізму західної цивілізації, яку начебто цікавлять лише “повсякденні переваги”.¹³ Він розділяє погляд Путіна, що Бог дав Росії особливу роль врятувати світ від лібералів та геїв. Здається, він вірить, що війна в Україні була “боротьбою не фізичного, а метафізичного характеру”, у якій Росія зі своїми “традиційними цінностями” символізує Добро, а Україна і Захід з їхньої толерантністю до гомосексуалізму – Зло. Гундяєв та інші очільники Російської православної церкви у схожий спосіб охрестили кремлівську пропаганду релігійною риторикою, заявивши, що саме поняття універсальних прав людини є нічим іншим, як ідеологічним вираженням західного секуляризму та лібералізму, що мають на меті лише ізолювати “християнські” авторитарні режими на кшталт путінської Росії.¹⁴ У цьому сенсі Російська православна церква є ідеологічним наступником Радянського Союзу, у якому процвітали так само параноїдальні антизахідні настрої.¹⁵

Ідеологічну спорідненість диктаторського режиму Путіна і керівництва Російської православної церкви легко зрозуміти. Путін і Гундяєв успадкували

¹¹ Burgess, *Holy Rus*, 11.

¹² Див. більше подробиць про те, наскільки Російська православна церква залучена до прийняття політичних рішень за режиму Путіна в John Anderson, *Conservative Christian Politics in Russia and the United States: Dreaming of Christian Nations* (London: Routledge, 2015), 77–83.

¹³ Patriarch Kirill, *Freedom and Responsibility: A Search for Harmony – Human Rights and Personal Dignity* (London: Darton, Longman & Todd and the Publishing House of the Moscow Patriarchate, 2011), 71. Попри критику заходу за його надмірну увагу до матеріальних благ, Гундяєв кілька років тому спричинив скандал, коли його сфотографували з годинником на руці вартістю 30 000 доларів. Хоча годинник згодом видалили з офіційної світлини за допомогою фотошопу, його відбиття залишилося.

¹⁴ Alexander S. Agadjanian, Scott M. Kenworthy, *Understanding World Christianity: Russia* (Minneapolis, MN: Fortress, 2021), 199.

¹⁵ “Неприятність Російської православної церкви до “заходу” цілком збігається з зовнішньої політикою комуністів та їх авторитарного стилю правління” – Katja Richters, *The Post-Soviet Russian Orthodox Church: Politics, Culture and Greater Russia* (London: Routledge, 2013), 44.

ідею *symfonia*, яка з'явилася у Візантії ще тисячу років тому. Згідно з цим поняттям церква і держава, як вважають, уповноважені Богом діяти разом: церква забезпечує моральний авторитет, а держава – політичну владу для справедливого керівництва народом.¹⁶ Що складніше пояснити, так це приязне ставлення російського суспільства, зокрема його неправославної християнської частини до суворої політики Кремля. Досить часто відрізнити російських протестантів, у тому числі баптистів і п'ятидесятників, від вірян Російської православної церкви у їхніх політичних вподобаннях практично неможливо. У 2014 році у відповідь на російське вторгнення та окупацію української території в Криму та на Донбасі Російський союз євангельських християн баптистів оприлюднив заяву, у якій підтримав дії Путіна, схваливши його очевидний захист християнських цінностей: “Ми виражаємо нашу особливу подяку за той факт, що ви визнаєте захист і зміцнення духовних і моральних цінностей, зокрема сімейних, своїм пріоритетом. Ми завжди позиціонуємо себе законослухняними громадянами Російської федерації і докладаємо всіх зусиль, щоб керуватися біблійними принципами”.¹⁷ Як у православній, так і більшості протестантських церков ми бачимо одне і те саме прагнення “сильної руки”, а також антизахідні настрої, пасивну толерантність законного нігілізму, ностальгію за комунізмом радянського зразку, достатньо поширений націоналізм і антидемократичну налаштованість.¹⁸ Почасти це можна пояснити страхом або браком інформації, а почасті – релігійними традиціями, що пропагують пристосування та підкорення.

Проблема почасті полягає в тому, що християни ані в Росії, ані в Україні не мають традиції богословського чи біблійного осмислення політичних подій.¹⁹ Це допомагає пояснити чому реакція такої кількості християн на авторитарний і корумпований режим Володимира Путіна не лише позбавлена богословського підґрунтя, а й іноді безпосередньо суперечить основоположним біблійно-богословським принципам.²⁰ Тому багато хто визнав сходження Путіна до влади “Божим дивом”²¹ та почав активно підтримувати російського диктатора попри його очевидну корумпованість та бажання вбивати журналістів, політичних лідерів та звичайних громадян, які не погоджувалися з його правлінням. Так само більшість християн Третього Рейху підтримували Гітлера,

¹⁶ Burgess, *Holy Rus'*, 38.

¹⁷ Заява Російського союзу євангельських християн-баптистів від 6-го червня 2014 року, цит. за Karrie J. Koesel and Jekatyerina Dunajeva, “Repression, Restriction & Response in Contemporary Russia,” in Daniel Philpott and Timothy Samuel Shah (eds.), *Under Caesar's Sword: How Christians Respond to Persecution* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 199–228 [224].

¹⁸ Zoe Knox, *Russian Society and the Orthodox Church: Religion in Russia after Communism* (Abingdon: RoutledgeCurzon, 2005), 50–1.

¹⁹ Mykhailo Cherenkov, “Из Европы ли дьявол?” (2013). Online: http://cherenkoff.blogspot.nl/2013/10/blog-post_4.html.

²⁰ Joshua T. Searle and Mykhailo N. Cherenkov, *A Future and a Hope: Mission, Theological Education and the Transformation of Post-Soviet Society* (Eugene, OR: Wipf and Stock, 2014), 2.

²¹ Gundyayev (“Patriarch Kirill”), quoted in Gulnaz Sharafutdinova, *The Red Mirror: Putin's Leadership and Russia's Insecure Identity* (Oxford: Oxford University Press, 2020), 31.

оскільки після хаосу та занепаду Веймарської республіки,²² той пообіцяв наразі відновити закон і порядок, а також захистити традиційні сімейні цінності. З цією ж причини багато російських християн вирішили підтримати Путіна, сподіваючись, що після моральної деградації ельцинської епохи той перезапустить “традиційні цінності”. Цю ж динаміку можна простежити в суттєвій підтримці євангельськими християнами осоромленого колишнього президента Дональда Трампа.

Посилання на “святую Росію” знайшли сприйнятливую аудиторію серед багатьох консервативних євангеліків на Заході. Окремі провідні західні консервативні коментатори вважають путінську Росію зразком традиційних сімейних цінностей.²³ Після вторгнення та анексії Криму в 2014 році, відомий американський євангелік Пет Б'юкенен назвав Путіна “християнським хрестоносцем”, який “встановлював російський прапор на засадах традиційного християнства”.²⁴ Упродовж останнього десятиліття чимало транснаціональних консервативних організацій досить тісно співпрацювали зі своїми однодумцями серед крайніх правих груп в Росії, що просувають погляд, згідно з яким “Росія є оплотом християнських цінностей в усьому світі, відіграючи спеціальну роль у боротьбі проти всесвітнього анти-сімейного лобі”.²⁵ Всесвітній конгрес сімей, чий секретар зауважив, що “Росія захищає юдейсько-християнські цінності”, – ще один приклад такої організації на теренах Сполучених Штатів.²⁶

Російські пропагандисти організували не одну цілеспрямовану кампанію, орієнтовану на традиційні релігійні почуття багатьох українців.²⁷ Звернення Кремля до українських християн по суті звучить так: Європа перебуває в занепаді, вона бездуховна і нехристиянська; у нас, хоч ми і бідні й практично не користуємось громадянськими свободами, принаймні живе християнство; тож вам краще триматися подалі від цих розбещених європейців.²⁸ Тим не менш, закидаючи Заходу його аморальність, президент Росії разом із патріархом Російської православної церкви очолюють країну, у якій буквально на кожному рівні суспільства процвітає корупція, тіньові схеми, популізм, зловживання алкоголем та наркотиками,

²² Більше з важливого питання що приваблювало німецьких християн у нацистській ідеології див., наприклад, Claudia Koonz, *Mothers in the Fatherland: Women, the Family and Nazi Politics* (London: Routledge, 2018), 242; George M. Newlands, *God in Christian Perspective* (Eugene, OR: Wipf and Stock, 2018), 395–96; Richard Geary, *Hitler and Nazism* (London: Routledge, 2000), 55–6.

²³ Douglas E. Schoen, *The End of Democracy?: Russia and China on the Rise, America in Retreat* (New York: Regan Arts, 2020), 57–8. Про інший погляд чому Путін став популярним серед деяких західних консерваторів див. Melik Kaylan, “Kremlin Values: Putin’s Strategic Conservatism”, *World Affairs* 177:1 (May/June 2014), 9–17.

²⁴ Buchanan, “Vladimir Putin, Christian Crusader?”

²⁵ Kristina Stoeckl, “The Rise of the Russian Christian Right: The Case of the World Congress of Families”, *Religion, State & Society* 48:4 (2020), 223–238 [232].

²⁶ Allan Carlson, цит. за Minda Holm, “What Liberalism? Russia’s Conservative Turn and the Liberal Order”, in Vibeke Schou Tjalve (ed.), *Geopolitical Amnesia: The Rise of the Right and the Crisis of Liberal Memory* (Montreal: McGill University Press, 2020), 82–99 [84].

²⁷ Gordon M. Hahn, *Ukraine Over the Edge: Russia, the West and the New Cold War* (Jefferson, NC: McFarland, 2018), 229.

²⁸ Searle and Cherenkov, *Future and a Hope*, 75.

злочинність, а також повна відсутність верховенства права. Росію недаремно вважають однією з найкорумпованіших країн світу, ставлячи її в один ряд із країнами-невдахами тропічної Африки.²⁹

Усе це викликає запитання: Невже Росія настільки духовно та етично переважає Захід? Чи справді Росія є унікальним прикладом добродісної християнської нації? Невже в Європі все настільки погано? Якщо традиційна Росія з її високими християнськими цінностями настільки духовна, тоді, здається, щось відбувається не так із перетворенням цієї духовності в щось, що хоча б віддала нагадувало б такі громадянські чесноти, як справедливість, чесність, порядність та мир. Залишається з подивом запитати: якщо позиції християнської віри настільки сильні в Росії, якщо вона настільки духовно життєдайна, як заявляють про це в Кремлі та Російській православній церкві, тоді чому російські християни виявилися настільки нездатними перетворити цю віру на соціальні чесноти, які служили б загальному благу? Чому брехня стала універсальною рисою в країні, майже 85 відсотків населення якої стверджує, що слідує за Тим, хто є Дорогою, Правдою і Життям? Чому ця особлива духовність не проявляється в сфері економічного розвитку, або принаймні не призводить до створення справді незалежної судової системи, не сприяє подоланню жадливої корупції, що пронизує буквально кожну сферу російського суспільства? Чому “світській, безбожній Європі” вдалося набагато далі просунути в становленні справедливості та громадянських прав, ніж “святій” Росії? Якщо росіяни з їхніми “традиційними християнськими цінностями” настільки духовні, то чому вони виглядають неспроможними перетворити своє духовне завзяття на принаймні базову повагу та загальноприйняту ввічливість один до одного? Дивно, що лице “антихриста в Європі” настільки неприховане, що його можна легко розрізнити. Примітно також те, що “Свята Росія” залишається повністю незалежною від того самого зловісного впливу, який нібито вражає Європу, хоча, як стверджується в Святому Письмі, звірині “дано провадити війну зо святыми, та їх перемогти. І їй дана влада над кожним племенем, і народом, і язиком, і людом” (Об’явлення 13:7).³⁰

При більш ретельному вивченні досить легко розрізнити неправдивість твердження про особливу духовну глибину Росії як країни, яка тримається “християнських цінностей”. Згадка Путіним та його поплічниками про консервативні цінності є нічим іншим, ніж релігійним фіговим листком, під яким прихована агресивна експансіоністська політика стосовно сусідніх територій та репресії неконформістських релігійних груп як всередині країни, так і на окупованих територіях. Ця спотворена форма християнства, що використовується Кремлем у його антизахідній пропагандистській війні, ще більше віддалена від *ортодоксального* (з маленької літери) християнства, ніж світський гуманізм, що я спробую пояснити нижче.

²⁹ Leslie Holmes, “Corruption and Organised Crime in Putin’s Russia,” *Europe-Asia Studies* 60:6 (2008): 1011-1031 [1011-13].

³⁰ Searle and Cherenkov, *Future and a Hope*, 73-5.

2. Чому секуляризм більш християнський, ніж християнський націоналізм

На погляд очільника Російської православної церкви, причиною вторгнення Росії в Україну є порушення свідомості єдності “зовнішніми та ворожими темними силами”,³¹ причому під останніми Гундяєв вважає такі “демонічні” західні поняття, як демократична відповідальність, громадянська свобода, свобода думки, універсальні права людини, толерантність та верховенство права. Замість цих нібито зловмисних принципів світові насправді потрібні нав’язані зв’язкою церква-держава “традиційні цінності” вірності власній країні та сім’ї, розподіл чітко окреслених гендерних ролей, законна дискримінація сексуальних меншин, переслідування релігійних та політичних дисидентів, а також повага до авторитарного політичного та церковного керівництва.

На відміну від Російської православної церкви з її традиційною *symfonia*, окремі представники протестантизму тяжіють до ще більш підозрілого сприйняття політичної влади та концепту “церква-держава”. Церкви, які тримаються принципів Радикальної реформації, вважають, що, перетворившись на єдиний орган влади з державою, церква перестала бути церквою.³² Якщо орієнтуватися на цю традицію, то, на моє переконання, саме поняття “християнська нація” на чолі з “національною церквою”, а також таке спотворене етноцентричне сприйняття Євангелії, як панслов’янський месіанізм потрібно відкинути як ідолопоклонницькі уявлення. Інакше кажучи, коли християни займають привілейовані та владні пости в межах держави, мета Євангелії не досягається. Поняття “християнська нація”, “національна церква”, “Божий народ” слід розглядати не як святі архетипи, а радше як суцільну профанацію та ілюзію.³³ Союз церкви і держав, а також будь-яка спроба нав’язати “традиційні християнські цінності” з допомогою агресивного законодавства або зброї морально безперспективна та позбавлена біблійного підґрунтя. Уся історія російського православ’я та давньої Русі до нашого часу чітко свідчить про те, що політичне домінування християнської релігії над національним життям не призводить до духовного відродження, а лише створює тонкий показний шар національної релігійності серед людей, чия відданість християнству означає не більше, ніж номінальну прив’язаність до блюзнірської абстракції під назвою “свята Русь”.

Історія Росії та російського православ’я, принаймні з часів Івана Грозного (1530–1584), свідчить про те, що російська держава толерувала християнство лише тоді, коли останнє пристосовувалося до світських правил і допомагало в досягненні соціальних і політичних цілей цієї самої держави. Проте згідно з вченням православної церкви Христове Євангеліє аж ніяк не узгоджується зі

³¹ Gundyayev (“Patriarch Kirill”), цит. за Margarita Arredondas, “Patriarch Kirill: Putin’s spiritual leader who “blesses” war in Ukraine.” Online: <https://atalayar.com/en/content/patriarch-kirill-putins-spiritual-leader-who-blesses-war-ukraine>

³² William R. Estep, *The Anabaptist Story* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1977), 194.

³³ Searle and Cherenkov, *Future and a Hope*, 127.

світським порядком. Євангеліє поклато край хибній гармонії християнського благочестя та політичної влади. Поняття “традиційні сімейні цінності” не має місця в житті та вченні Христа, а тому ніколи не було частиною благої звістки.³⁴ Бог являє нам Себе не у владі, силі чи суверенності, а в свободі, любові та жертовності.³⁵ Ось чому сама ідея “російського світу” та “сфер впливу” (так звеличувана багатьма релігійними та політичними лідерами в путінській Росії) повністю суперечить духу Євангелії.³⁶ Поняття суверенності, національної безпеки, націоналізму і “традиційних сімейних цінностей” – це не те, чогось колись навчав Ісус.³⁷ Христос був розіп’ятий в Єрусалимі римською владою на вимогу місцевих релігійних лідерів. Христове Євангелії стало настільки великим каменем спотикання для цих релігійних охоронців “традиційних цінностей”, що вони вбили самого Сина Божого. Старозавітні пророки також виступали проти “традиційних цінностей”, які так захищала релігійна влада стародавнього Ізраїлю та Юдеї, яка віддала на смерть праведників, пророків, апостолів і, власне, самого Христа, стверджуючи при цьому, що захищає традиційні релігійні цінності.

З погляду Біблії християнська віра є ані ознакою культурної ідентичності, ані збігом в плані місця чи часу народження, адже передбачає вільну та віддану відповідь на проголошення Євангелії Ісуса Христа. Жадання політичного суверенітету ми можемо розглядати навіть як одну зі спокус, відкинутих Христом у пустелі (Матвія 4:1-11), припускаючи, що серед усіх царств, що їх пропонував сатана, були й ті народи і світові імперії, які, згодом назвавшись “християнськими”, розв’яжуть війну нібито для захисту “традиційних християнських цінностей”.³⁸ Приваблива перспектива нав’язування Божого царства безбожному суспільству виявилася спокусливою для християн упродовж багатьох століть, хоча історія християнської теократії є історією суцільних невдач. Саме такі теократичні припущення в дусі Костянтина превалюють у війні Росії проти України. Одне з таких припущень полягає в тому, що, завоювавши і підкоривши територію України, російська держава у змові з Російською православною церквою зможе нав’язати свої релігійні цінності та політичну ідеологію населенню України.

На відміну від насильницького нав’язування релігійних цінностей через територіальне розширення “святої Росії”, в Європі віддають перевагу принципу релігійної свободи. Для українських християн це передбачає як можливості, так і виклики. По-перше, на противагу “християнській Росії”, у якій підтримувана державою православна церква займає привілейоване місце в російському суспільстві, “світська Європа” є настільки плюралістичною, що пропонує

³⁴ Daniel Izuzquiza, *Rooted in Jesus Christ: Toward a Radical Ecclesiology* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2009), 187.

³⁵ Berdyaev, *Smysl Tvorchestva* [The Meaning of Creativity] (Moscow: Astrel, 2011), 294.

³⁶ Berdyaev, *Tsarstvo Dukha i Tsarstvo Kesarya* [The Kingdom of the Spirit and the Kingdom of Caesar] (Minsk: Izdatelstvo Belorusskogo Ekzarkhata, 2011), 252–53.

³⁷ David A. Ritchie, *Why Do the Nations Rage?: The Demonic Origin of Nationalism* (Eugene, OR: Wipf and Stock, 2022), 69, 127.

³⁸ Berdyaev, *Tvorchestbo i Obyektivatsiya* [Creativity and Objectification] (Moscow: T8RUGRAM, 2018), 242.

культурний простір, у якому немає домінуючої релігії або *Leitkultur* (провідної культури), що сприймалася б усіма як нормативна. Церковна влада в Європі не є самоочевидною і будь-які претензії на ексклюзивність з боку християнства скептичне налаштоване суспільство сприймає досить підозріло. Основну увагу європейська культура приділяє чесноті толерантності. Це означає, що в світському суспільстві християнам потрібно знаходити шляхи співчутливої взаємодії з більшою частиною населення, яке не розділяє християнські чинності чи переконання. У світській Європі викликом для християн є збереження чітко вираженого християнського свідчення, використовуючи все багатство власної традиції, щоб не втратити суті євангельської звістки в умовах плюралістичної культури. Більше того, перебуваючи в Європі, українським християнам потрібно буде навчитися жити як без залізної завіси, так і “братньої допомоги” з боку свого імперіалістичного східного сусіда. В умовах світських європейських культур українським християнам слід буде демонструвати переваги своєї віри та захищати свої переконання з позиції не сили і влади, а за допомогою риторики дебатів.³⁹

З огляду на це я візьму на себе сміливість стверджувати, що українським християнам варто менше перейматися символічним і літургічним вираженням Євангелії всередині церкви, а більше намагатися працювати над його конкретним і осяжним втіленням у світі посеред так званої “світської культури”. Цю думку достатньо чітко висловив заступник ректора Українського католицького університету Мирослав Маринович: “Ми вважаємо, що на Заході віра занепадає, ми з жахом спостерігаємо за тим, як там закриваються церкви, оскільки зовнішні атрибути для нас є найголовнішими. Тим не менш, на відміну від нас, в західній Європі ми бачимо “християнство, яке втілене в культурі, втілене в людських взаєминах”.⁴⁰ Санкціоновані державою церкви, як-от Російська православна церква, загалом задовольняються євангельськими символами в sacramентальних діях, що відповідають очікуванням держави та більшої частини суспільства. Навряд чи їх цікавить усепроникна і перетворююча сила Євангелії. Прикладом цього може бути той факт, що священники Російської православної церкви носять прикрашені хрести на грудях. Це – частина православної традиції, до якої звикло багато російських і українських християн, називаючи це “не тягарем на спині, а прикрасою на грудях”.⁴¹ Хрест у традиції російського православ'я, так само, як і в окремих своїх проявах у Римо-католицькій та Англійській церквах став радше декоративним символом, який вказує на статус, силу, ідентичність, тоді як хрест Христа був знаряддям тортур, який означав нічого іншого, як пониження, вразливість та відчуження.

Україна якнайкраще представляє християнські цінності не тоді, коли переповідає Євангелію за допомогою церковних символів та літургічних ритуалів, а тоді, коли актуалізує Боже Царство як матеріальну реальність в усьому українському

³⁹ Joshua T. Searle, *Theology After Christendom: Forming Prophets for a Post-Christian World* (Eugene, OR: Cascade, 2018), 174.

⁴⁰ Marinovich, quoted in Searle and Cherenkov, *Future and a Hope*, 76.

⁴¹ Küng, *On Being a Christian*, translated by Edward Quinn (London: Collins, 1977), 572.

суспільстві. Християнським церквам слід стояти пліч-о-пліч із народом у його легітимних прагненнях громадянських свобод, оскільки свобода в законодавчих рамках набагато краще свідчить про “християнські цінності”, ніж виконання релігійних ритуалів або визнання “традиційних сімейних цінностей”. Офіційні православні церкви в Росії і Україні задовольнялися здебільшого символізацією Божого Царства в літургічних обрядах, у той час як справжня вірність Євангелію вимагає більш матеріального втілення євангельських цінностей справедливості, миру та співчуття. Країну по праву можна назвати “християнською” не за кількістю людей, які заявляють про свою приналежність до релігійної установи, а за мірою, у якій євангельські цінності чесності, гідності, свободи, справедливості і співчуття втілюються як в культурі, так і повсякденних життєвих реаліях, що визначають соціальні й особисті стосунки в народі в цілому. Згідно з цим критерієм навіть такі найбільш світські держави Європи, як Швеція і Данія з їхніми демократичними структурами та незалежними судовими системами, є більш християнськими, ніж “свята Росія” з її авторитарним деспотизмом і корумпованими судами. З огляду на цей аргумент у богословському осмисленні не стільки політичних, скільки культурних, духовних та релігійних аспектів поточних дебатів із приводу інтеграції України в сім’ю європейських народів відпадає очевидна потреба. Саме про це ми поміркуємо в наступній частині статті.

3. Європейське майбутнє України

Європейці стоять у своєму розумінні на принципах людської гідності і прав людини, культурного розмаїття, демократії, справедливості, рівності і верховенства права.⁴² Для багатьох українців Європа, по-перше, означає економічний розвиток, політичну свободу і демократичний вибір; по-друге, демонструє значно вищі стандарти життя; і, по-третє, втілює культурну ідентичність, коріння якої сягає глибин християнської традиції. Політики розходяться в думках з приводу першого твердження, хоча більшість українських політиків, особливо з часу Революції гідності (2013/2014), проголошує вірність демократичним цінностям і принципам. Ніхто не сперечається з приводу другого твердження, оскільки кожен прагне вищих стандартів життя, причому незалежно від релігійної приналежності. Що стосується останнього твердження про християнський спадок Європи, то з цього приводу точаться запеклі дебати та висуваються різні думки, зокрема серед релігійних лідерів.⁴³

Проблема в тому, що усі розмови про толерантність, права меншин, свободу та людську гідність можуть легко перетворитися на “культурні війни”. Замість того, щоб критично осмислити той внесок, що його може зробити християнство в розвиток відкритого і вільного суспільства, учасники відповідних дискусій

⁴² Рада Європи, *Competences for Democratic Culture: Living Together as Equals in Culturally Diverse Democratic Societies* (Strasbourg: Council of Europe, 2016).

⁴³ Joshua T. Searle, “Freedom, Compassion and Creativity: New Points of Departure for Public Theology in the Post-Soviet Space”, *The International Journal of Public Theology* 14 (2020), 255–75.

часто блукають манівцями, обговорюючи долю традиційних цінностей та християнського спадку, який опинився лише за крок від демонізації сучасної Європи. Для того, щоб допомогти своїй країні інтегруватися в європейську цивілізацію, українським християнам доведеться відіграти свою важливу роль у деконструкції хибного наративу, що зображає Росію захисником християнства на противагу “занепалому, безбожному та антихристиянському” Заходу. Саме християнство може допомогти українцям уявити можливість жити в країні, у якій немає потреби безперестанку давати хабарі державним службовцям, як це відбувається в Росії та багатьох інших країнах колишнього Радянського Союзу. Варто шукати відповіді на питання чи можливо взагалі жити християнським життям, якщо усе суспільство вимагає від людей іти на компроміси, відмовляючись від християнських принципів чесності, відкритості, цілісності й співчуття. Ці та інші питання спонукають нове покоління українських богословів активно реагувати на гострі питання в публічній сфері.

Після розпаду Радянського Союзу перед українцями завжди стояв вибір орієнтуватися на демократичну Європу чи автократичну Росію. Україна є не однорідним чи самодостатнім утворенням, а частиною європейського культурного простору, особливо його ядра – основоположної християнської традиції. Опинившись поза Європою, Україна залишиться у культурній невизначеності та забутті, коли могутні сили з їхніми інтересами намагатимуться загарбати її економічні, політичні та культурні ресурси, аби ті служили їхньому порядку денному, а український народ залишиться пішаком у зловісній цивілізаційній битві між Сходом і Заходом. Усе, що чекає на Україну поза Європою, так це нова ера запровадженого Росією кріпосного права без судів, справедливих виборів, освіти, доступу до сучасної медицини чи охорони здоров’я, вільного підприємництва чи свободи пересування. Адже лише в умовах відкритого діалогу, у вільному світі взаємопроникних культурних зв’язків Україна може подолати свою культурну та наукову ізоляцію та випірнути з глухого кута економічної стагнації та повальної корупції.

Отже, Україну слід вважати типовою європейською країною, не стільки історично і географічно, скільки з огляду на прагнення народу жити у відкритому і демократичному суспільстві, яке керується верховенством права. “Принцип Європи” – це принцип співіснування, плюралістичності та єдності в розмаїтті. Наразі поступово з’являється нове покоління українців, яке плекає саме ці цінності. В одному зі своїх творів великий український поет Тарас Шевченко (1814–1861) радив своїм землякам “Чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь”.⁴⁴ Виявляється, що Шевченко був не лише великим українським, а й європейським поетом, адже принцип відкритості як до “чужого”, так і “свого” є типовим європейським принципом: плекаючи цінності плюралізму, європейська культура намагається зберегти особливу роль та унікальну гідність кожної людини.

⁴⁴ Це мій вільний переклад уривку з “Кобзаря” Шевченка. Див. Тарас Григорович Шевченко, *Кобзарь: частина перша* (Львів: 1893), 293. Повна цитата: “Учітеся, брати мої! Думайте, читайте, І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь.”

Дехто може запитати що станеться з українською християнською традицією в її європейському майбутньому. Відверта відповідь на це питання полягає в тому, що вона на рівних конкуруватиме з іншими світоглядами та ідеологіями, які наповнюють український публічний простір. В умовах плюралістичної культури від церков вимагається виражати свої переконання не у владний спосіб. Вибудовуючи взаємодію з іншими ідеями та відкриваючи багатство власної християнської традиції, вони зрощують довіру до себе серед різних верств населення. Таким чином із закритих сакраментальних інститутів, що перебувають під патронажем держави, церква і віра перетворюються на відкритий рух, який відстоює принципи справедливості, миру та співчуття. Тоді українське християнство буде асоціюватися з майбутнім, а не минулим. Церкви вважатимуться стовпами свободи і захисниками відкритого суспільства, а не закритими інституціями, що відстоюють вузькі інтереси церковних ієрархів. Хоча європейська інтеграція пов'язана для українських християн з певними ризиками, насправді вона містить набагато більше можливостей. На шляху, звісно, повно криз і викликів, але кожного дня, поки продовжується ця жахлива війна, український народ також здобуває досвід і мужність, необхідні для подолання цих самих криз і викликів. Майбутнє передбачає певну невизначеність, проте дає і надію, а тому радянське та путіністичне минуле більше не повинно стримувати українців у їхніх прагненнях європейських цінностей.

Висновок: погляд у майбутнє з надією

Сьогодні, коли Україна нарешті розпочала свій запізнілий перехід від радянського спадку та надмірної залежності від Росії, є сподівання, що українські християни цінуватимуть, що християнство насправді більше, ніж уявлення про нього або досвід окремого християнина чи певної церковної групи. Зокрема, на противагу закритій єдності в межах власної традиції, українські християни матимуть можливість побачити все розмаїття християнської віри, а також необхідність цінувати та захищати це розмаїття. Справжня віра не повинна боятися найскладніших питань, що їх ставить скептично налаштоване та байдуже суспільство. По мірі того, як українські християни ставатимуть на рейки свободи і демократії, у них зникатимуть сумніви стосовно ролі та місця церкви у вільному суспільстві, проте завдяки суперечкам і дебатам, вибір також ставатиме свідомим. Індивідуальність не буде пригнічуватися, а церква складатиметься з вільних людей, які свідомо роблять вибір на користь християнської традиції, поглиблюючи розуміння цієї традиції та продовжуючи її в дусі завзятості, свободи і творчості.

У християнських цінностях вбачатимуть більше не абстрактні концепти на службі у нечестивих політиків, а реальність втілення, що наповнюють соціальний, культурний, політичний і економічний простір настільки, що це веде до встановлення справедливості, миру та співчуття в повсякденних міжособистісних взаєминах. У світській Європі українські християни почуватимуться, мабуть,

як у незнайомому світі, у якому мало хто ділиться своїми релігійними переконаннями, однак подібна конкуренція зробить їх сильнішими, дозволивши відшліфувати вміння давати “відповідь кожному, хто в вас запитує рахунку про надію, що в вас” (1 Петра 3:15). У християнській традиції з’явиться шанс на оновлення та більшу актуальність, а цінності українських християн демонструватимуть силу їхнього переконання без потреби нав’язування з боку церкви чи церковної влади. Українське християнство вже почало віддалятися від покійної та дискредитованої російської православної традиції в напрямку відкритого майбутнього, яке, хоч і несе чимало ризиків занепаду, відкриває перспективу ще більшого оновлення.

Список літератури

- Admiraal, Beth. “A religion for the nation or a nation for the religion? Putin’s third way for Russia”. In Marlene Laruelle (ed.). *Russian Nationalism and the National Reassertion of Russia*, 203–17. London: Routledge, 2009.
- Agadjanian, Alexander S. and Kenworthy, Scott M. *Understanding World Christianity: Russia*. Minneapolis, MN: Fortress, 2021.
- Anderson, John. *Conservative Christian Politics in Russia and the United States: Dreaming of Christian Nations*. London: Routledge, 2015.
- Arredondas, Margarita. “Patriarch Kirill: Putin’s spiritual leader who “blesses” war in Ukraine.” Online: <https://atalayar.com/en/content/patriarch-kirill-putins-spiritual-leader-who-blesses-war-ukraine>.
- Berdyayev, Nikolai. “The Soul of Russia”. URL: http://www.berdyayev.com/berdiaev/berd_lib/1915_007.html.
- — —. *Smysl Tvorchestva* [The Meaning of Creativity]. Moscow: Astrel, 2011.
- — —. *Tsarstvo Dukha i Tsarstvo Kesarya* [The Kingdom of the Spirit and the Kingdom of Caesar]. Minsk: Izdatelstvo Belorusskogo Ekzarkhata, 2011.
- — —. *Tvorchestbo i Obyektivatsiya* [Creativity and Objectification]. Moscow: T8RUGRAM, 2018.
- Boyd, Gregory A. *The Myth of a Christian Nation: How the Quest for Political Power is Destroying the Church*. Grand Rapids, MI: Zondervan, 2005.
- Buchanan, Patrick J. “Vladimir Putin, Christian Crusader?”. URL: <https://www.theamericanconservative.com/vladimir-putin-christian-crusader/>
- Burgess, John P. *Holy Rus’: The Rebirth of Orthodoxy in the New Russia*. New Haven: Yale University Press, 2017.
- Cherenkov, Mykhailo. “Из Европы ли дьявол?” (2013). Online: http://cherenkoff.blogspot.nl/2013/10/blog-post_4.html.
- Cox, Harvey. *The Secular City*. New York: The Macmillan Company, 1965.
- Estep, William R. *The Anabaptist Story*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1977.
- Geary, Richard. *Hitler and Nazism*. London: Routledge, 2000.

- Hahn, Gordon M. *Ukraine Over the Edge: Russia, the West and the New Cold War*. Jefferson, NC: McFarland, 2018.
- Holm, Minda. "What Liberalism? Russia's Conservative Turn and the Liberal Order". In Vibeke Schou Tjalve (ed.). *Geopolitical Amnesia: The Rise of the Right and the Crisis of Liberal Memory*, 82–99. Montreal: McGill University Press, 2020.
- Holmes, Leslie. "Corruption and Organised Crime in Putin's Russia". *Europe-Asia Studies* 60:6 (2008): 1011-1031.
- Izuzquiza, Daniel. *Rooted in Jesus Christ: Toward a Radical Ecclesiology*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2009.
- Kaylan, Melik. "Kremlin Values: Putin's Strategic Conservatism". *World Affairs* 177:1 (May/June 2014): 9-17.
- Kirill (Gundyaev), Patriarch. *Freedom and Responsibility: A Search for Harmony – Human Rights and Personal Dignity*. London: Darton, Longman & Todd and the Publishing House of the Moscow Patriarchate, 2011.
- Knox, Zoe. *Russian Society and the Orthodox Church: Religion in Russia after Communism*. Abingdon: RoutledgeCurzon, 2005.
- Koesel, Karrie J. and Dunajeva, Jekatyerina. "Repression, Restriction & Response in Contemporary Russia." In Daniel Philpott and Timothy Samuel Shah (eds.), *Under Caesar's Sword: How Christians Respond to Persecution*, 199–228 Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Koonz, Claudia. *Mothers in the Fatherland: Women, the Family and Nazi Politics*. London: Routledge, 2018.
- Küng, Hans. *On Being a Christian*, translated by Edward Quinn. London: Collins, 1977.
- Markus, Robert A. *Christianity and the Secular*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2006.
- Newlands, George M. *God in Christian Perspective*. Eugene, OR: Wipf and Stock, 2018.
- Richters, Katja. *The Post-Soviet Russian Orthodox Church: Politics, Culture and Greater Russia*. London: Routledge, 2013.
- Richters, Katja. *The Post-Soviet Russian Orthodox Church: Politics, Culture and Greater Russia*. London: Routledge, 2013.
- Ritchie, David A. *Why Do the Nations Rage?: The Demonic Origin of Nationalism*. Eugene, OR: Wipf and Stock, 2022.
- Schoen, Douglas E. *The End of Democracy?: Russia and China on the Rise, America in Retreat*. New York: Regan Arts, 2020.
- Searle, Joshua T. *Theology After Christendom: Forming Prophets for a Post-Christian World*. Eugene, OR: Cascade, 2018.
- — —. "Freedom, Compassion and Creativity: New Points of Departure for Public Theology in the Post-Soviet Space". *International Journal of Public Theology* 14 (2020): 255–75.
- Searle, Joshua T. and Cherenkov, Mykhailo N. *A Future and a Hope: Mission, Theological Education and the Transformation of Post-Soviet Society*. Eugene, OR: Wipf and Stock, 2014.

- Sharafutdinova, Gulnaz. *The Red Mirror: Putin's Leadership and Russia's Insecure Identity*. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Stoeckl, Kristina. "The Rise of the Russian Christian Right: The Case of the World Congress of Families". *Religion, State & Society* 48:4 (2020): 223-238.
- Stremoukhoff, Dimitri. "Moscow the Third Rome: Sources of the Doctrine". *Speculum* 28:1 (1953): 84-101.
- The Council of Europe. *Competences for Democratic Culture: Living Together as Equals in Culturally Diverse Democratic Societies*. Strasbourg: Council of Europe, 2016.
- Шевченко, Тарас Григорович. *Кобзар: частина перша*. Львів: 1893.

A Theological Case for Ukraine's European Integration: Deconstructing the Myth of "Holy Russia" vs. "Decadent Europe"

Joshua T. SEARLE
Spurgeon's College, London, United Kingdom

Переклад Олександра Лавріненка / Translated by Oleksandr Lavrinenko

Надійшла до редакції / Received 14.07.2022

Прийнята до публікації / Accepted 16.09.2022